

Cuprins

<i>Prolog</i>	5
1. De ce atât de multă inegalitate?	11
De ce nu au invadat aborigenii australieni Anglia?	11
Piețele sunt una, economiile – alta.....	13
Două mari salturi: limbajul și surplusul	14
Scrisul.....	15
Datoria, banii și statul	16
Birocrație, armată, cler	18
Tehnologia și războiul biochimic.....	19
Înapoi la întrebare: cum se face că britanicii au invadat Australia, și nu invers?	21
Un alt tip de inegalitate.....	23
Inegalitatea, ca ideologie ce se autoperpetuează.....	24
2. Nașterea societății de piață	27
Două tipuri de valoare	28
Transformarea tuturor bunurilor în mărfuri.....	31
O lume scoasă din logica piețelor	33
Geneza societăților de piață.....	35
Comerțul global.....	37
Fabricile – laboratoarele gri ale istoriei	40
Marea contradicție.....	42
„Banii fac lumea să se învârtă!“	43
3. Mariajul dintre datorie și profit.....	45
Marea Răsturnare	47
Surplus și competiție	49
Doctorul Faustus vs Ebenezer Scrooge	51

4.	Magia neagră a bankingului.....	55
	Antreprenorii, ca niște călători în timp	56
	Bancherul, ca agent al călătoriei în timp	57
	Dezastrul.....	59
	Rolul (nu atât de) nou al statului.....	62
	Bancherii și statul: o relație toxică	65
	Datoriile care nu pot fi plătite.....	66
	Parazitul necesar	69
	Datoria publică: fantoma din mecanism	71
	Dar asta nu e tot...	75
5.	Piețele oedipiene	77
	Neğaționiștii șomajului.....	78
	Cerbul, iepurii sălbatici și puterea optimismului	79
	De ce munca nu e la fel ca mașinile, casele și tomatele.....	80
	Munca și banii: două bunuri al naibii de diferite.....	84
	Complexul Oedip al muncii și piețele de bani	86
	Elementul uman	88
6.	Mașini bântuite.....	91
	Sindromul Frankenstein	92
	Matrix și Karl Marx.....	95
	Sindromul Icar	97
	Rezistența nu e niciodată inutilă!.....	100
	Mașini-sclavi sau mașini-stăpâni.....	102
	Secretul valorii de schimb: oamenii	104
	Surse ale speranței	106
	O Mare Transformare nouă și diferită.....	108
7.	Fantezia periculoasă a banilor apolitici	113
	Arbitraj.....	114
	Apariția monedei cancerigene: țigările.....	116
	Valoarea de schimb a banilor: inflație și deflație în lagărul de prizonieri	118
	Nivelul dobânzilor: prețul banilor în lagăr	120
	Marile speranțe.....	121
	De la țigări la bani politici	123
	Diferența dintre economia lagărului de prizonieri și economiile de piață monetare	126
	O încercare de depolitizare a banilor: Bitcoin	129
	Fantezia periculoasă a banilor apolitici	132
	O concluzie	134

8. Virusuri idioate?	135
Valoarea de schimb vs planeta Pământ	136
Idioți: sensul original.....	139
Pot fi împăcate interesul privat cu cel planetar?	141
„Mai multe piețe, vă rog!“	143
Ironia soluțiilor de piață	145
Singura soluție practică: democrația autentică.....	146
Epilog	151
Trapa de ieșire.....	151
Dincolo de satisfacție	153
Libertatea și mallul	155
Ideologie	156
Teologie cu ecuații.....	159
Un salt arhimedic.....	160
<i>Index</i>	163

toți un grâнар comun, păzit de niște gardieni. Însă sistemul acesta avea nevoie de un minimum de documente, ceva pe care să scrie, de pildă, că domnul Nabuk a depus cincizeci de kilograme de grâne în depozitul comun. Într-adevăr, primele forme de scriere au apărut atunci când a fost nevoie de ținerea unor registre contabile – astfel încât fiecare participant să poată dovedi concret cât a depus în grâнар. Nu e o coincidență faptul că societățile în care nu a fost necesară dezvoltarea de culturi agricole – acolo unde existau din belșug vânat, nuci, fructe de pădure, cum s-a întâmplat în societățile aborigenilor australieni sau în comunitățile de indigeni din America de Sud – au dezvoltat forme de muzică și pictură, dar nu și de scriere.

Datoria, banii și statul

Registrele contabile în care au fost trecute cantitățile depozitate în grâнарul comun de amicul nostru, domnul Nabuk, reprezintă începutul ideii de datorie și de bani. Studiind descoperirile arheologice, știm că mulți lucrători erau plătiți în scoici pe care era trecut numărul de kilograme de grâne datorate de conducătorii comunităților pentru munca la câmp. Dar cum, de multe ori, cantitățile de grâne trecute pe scoici nu erau încă recoltate la momentul însemnării, scoicile reprezentau o formă de datorie a conducătorilor către muncitori, fiind totodată și o formă de valută, din moment ce muncitorii le puteau schimba pe produsele oferite de alții.

Însă descoperirea cea mai interesantă e legată de apariția banilor confecționați din materiale metalice. Cei mai mulți oameni cred că au fost inventați pentru a fi folosiți în tranzacții, dar nu e așa. În Mesopotamia cel puțin, moneda metalică, deși inexistentă, era trecută în registre pentru a cuantifica datoriile față de muncitori. Un astfel de registru putea să conțină intrări de tipul „Domnul Nabuk a primit grâu în valoare

de trei monede metalice“, chiar dacă aceste monede metalice nu fuseseră bătute încă și nu aveau să fie decât după mulți ani. Într-un sens, această formă imaginară de bani, folosită pentru facilitarea schimburilor reale, era o monedă virtuală. Așa că, atunci când auzi oameni care spun că economia de azi e foarte diferită de cea din trecut, aducând argumentul plăților virtuale introduse odată cu tehnologia virtuală, le poți spune că nu e nimic nou sub soare; că bani virtuali există încă de la începuturile economiei, acum douăsprezece mii de ani, după revoluția agricolă și înregistrarea primului surplus.

De fapt, chiar și după ce a fost creată moneda metalică, aceasta era cel mai adesea prea grea pentru a circula, astfel încât valoarea grânelor datorate domnului Nabuk a fost exprimată în elemente ale greutateii unei bucăți mai mari din metal. În orice caz, domnul Nabuk nu a umblat niciodată cu vreo monedă în buzunar, ci doar cu un IOU*, adesea sub forma unei scoici pe care erau notate kilogramele de grâu sau unitățile de fier de încasat.

Bun. Problema cu moneda virtuală și aceste IOU e că nu pot funcționa în absența unei... foarte serioase încrederi. Domnul Nabuk trebuia să creadă – să aibă *încredere* – în bunăvoința și capacitatea celor care controlau grâнарul că aceștia îi vor da partea în momentul recoltei. Așa cum și alții trebuiau să aibă aceeași încredere înainte de a accepta scoicile IOU din partea domnului Nabuk, în schimbul uleiului, sării sau al ajutorului în ridicarea colibei sale. Aceasta este originea termenului „credit“: din latinul *credere*, „a crede“.

Pentru ca acest tip de încredere să predomină în comunitate și să confere valoare scoicilor (adică monedei), oamenii trebuiau să știe că tranzacțiile erau garantate de cineva sau ceva foarte puternic. Un conducător ori un urmaș al zeilor,

---

* IOU – acronimul de la „I Owe You“: „Îți sunt dator“.

al unui rege măreț, în orice caz, cineva de sânge albastru, iar mai târziu, ceva ce aduce a stat sau guvern: o autoritate în care domnul Nabuk putea avea încredere că-i va rambursa rația sa din surplusul de grâne, chiar și în cazul în care liderul comunității ar fi dispărut.

Birocrație, armată, cler

Datoria, banii, credința și statul merg mână în mână. Fără noțiunea de datorie, surplusul agricol e greu de administrat. Sistemul datoriilor a condus la apariția banilor. Dar, pentru ca banii să aibă valoare, a fost nevoie ca o instituție – statul – să-i susțină prin girul său. Când vorbim despre economie, vorbim, de fapt, despre relațiile complexe care apar într-o societate care deține surplus.

Pe măsură ce examinăm aceste relații, devine tot mai evident și că *în lipsa* surplusului nici statul nu s-ar fi născut, de vreme ce statul se bazează pe birocrați care gestionează relațiile publice, o poliție care asigură protecția drepturilor la proprietate și niște conducători, care – de bine, de rău – impun un standard de viață mai înalt. Nimic din cele de mai sus nu poate fi conceput în absența unui surplus consistent care să-i susțină pe membrii comunității când aceștia nu muncesc la câmp. Cum nici armată nu ar exista în absența surplusului – iar fără armată organizată, puterea conducătorului, și prin extensie a statului, nu ar putea fi impusă –, iar surplusul societății ar fi mai vulnerabil față de amenințările externe.

Birocrații și armatele au făcut posibil surplusul agricol, care la rândul său a creat nevoia de birocrați și armate. Același lucru este adevărat și în ce privește clerul. Clerul? Da, surplusul a dat naștere religiei organizate! Să vedem de ce.

Istoric, toate statele născute din societăți agricole au distribuit surplusul într-o manieră revoltător de inegală, în beneficiul celor care au deținut puterea socială, politică și

militară. Dar, oricât de puternici ar fi fost liderii, aceștia nu au fost niciodată suficient de puternici încât să-i zdrobească pe vasta majoritate a fermierilor împovărați care, atunci când și-au unit puterile, au răsturnat în doar câteva ore un regim. Atunci cum se face că liderii și-au păstrat puterea și au distribuit surplusul după bunul plac, nederanjați de majoritate?

Răspunsul este: cultivând o ideologie care i-a făcut pe majoritatea să creadă în adâncul inimii că numai liderii lor au dreptul să fie lideri. Că trăiesc în cea mai bună dintre lumile posibile. Că totul e așa cum a vrut destinul. Că situația din teren reflectă ordinea divină. Că orice opoziție intră în conflict cu voința divină și amenință echilibrul lumii.

Fără o ideologie care să-i valideze existența, puterea statului nu ar fi avut nicio șansă să se impună. Așa cum statul trebuia să supraviețuiască morții liderului și crusta ideologică pe care se sprijinea puterea statului trebuia instituționalizată. Clerul a fost cel care a creat și instituționalizat ceremoniile care au servit acestui scop.

Fără un surplus consistent, instituțiile religioase, cu complicatele lor ierarhii clericale, nu ar exista, din moment ce bărbații „sfinți“ și femeile „sfinte“ nu produc nimic. În același timp, fără religie organizată, autoritatea liderilor de-a lungul generațiilor și controlul distribuției surplusului ar fi foarte instabile, ba chiar expuse revoltelor majorității, a cărei porție din surplus a fost, în general, mărunță. Acesta este motivul pentru care statul și clerul au fost vreme de mii de ani același lucru.

Tehnologia și războiul biochimic

Creierul uman a inițiat revoluții tehnologice cu mult timp înainte de perfecționarea producției agricole – să ne gândim, de pildă, la descoperirea focului, extragerea metalului din minereu, ba chiar și la aerodinamică, luând în considerare

remarcabilele bumeranguri inventate de aborigenii australieni. Însă surplusul agricol a fost cel care a imprimat un avânt uriaș tehnologiei, dând naștere unor noi nevoi tehnologice – cum ar fi nevoia de pluguri și sisteme de irigații – și concentrând, totodată, resursele în mâinile câtorva oameni, cei care au deținut puterea. Revoluția agricolă a catapultat tehnologia umană la nivelul la care au fost posibile realizarea magnificelor Piramide, a Partheonului ori a templelor incașe – cu ajutorul, desigur, a mii de sclavi.

Dar surplusul a creat în același timp bacterii și virusuri ucigașe. Când mii de tone de grâu sunt depozitate în grânare comune, înconjurate de mulțimi de oameni și animale, în orașe și așezări lipsite de un sistem minimal de evacuare a apelor menajere, rezultatul e un imens laborator biochimic în care bacteriile și virusurile se dezvoltă rapid și trec cu ușurință de la o specie la alta. La început, mulți au murit, întrucât corpul uman nu evoluase astfel încât să reziste efectelor devastatoare ale bolilor. Treptat, de-a lungul generațiilor, membrii acestor societăți au învățat să se adapteze holerei, tifosului și virusurilor, devenind mai rezistenți.

Ceea ce a însemnat că, în momentul întâlnirii cu triburi și comunități ce nu dezvoltaseră un sistem agricol, o simplă strângere de mână a fost suficientă pentru a le rade de pe fața pământului, din cauza milioanele de microorganisme letale pe care le purtau populațiile imunizate. Adevărul e că, în Australia și în Americi, cei mai mulți băștinași au murit din pricina bacteriilor și virusurilor aduse de europeni, și nu atât din cauza tunurilor, gloanțelor și cuțitelor folosite de aceștia. În unele cazuri, europenii au orchestrat cu bună știință atacuri biochimice: un trib de nativi americani a fost decimat după ce au primit de la europeni păături infestate intenționat cu virusul variolei.

Înapoi la întrebare: cum se face că britanicii au invadat Australia, și nu invers?

E momentul să revenim la întrebarea dificilă cu care am început. De ce nu au invadat aborigenii australieni Anglia? Și, mai general, cum se face că superputerile imperialiste au apărut atât de des în spațiul eurasiatic, și nu în Africa sau Australia? Să fie ceva legat de ADN? Desigur că nu. Răspunsul se găsește în tot ce am explicat până acum.

Am văzut că *la început... a fost surplusul*. Apoi din surplusul agricol au apărut scrisul, datoria, banii și statele, iar în cadrul sistemelor economice au apărut tehnologia și armatele. Simplu spus, condițiile geografice din Eurasia – tipul pământului și clima – au făcut ca agricultura, surplusul și toate celelalte să predomine și să ducă la apariția liderilor statului, comandanți ai unor armate echipate cu tehnologii cum ar fi armele, potențate de armele biochimice purtate de corpuri și în respirație.

Cu toate acestea, în țări precum Australia, lucrurile au stat oarecum diferit. În primul rând, acolo nu a lipsit niciodată hrana, din moment ce trei sau patru milioane de oameni au trăit într-o relativă armonie cu natura, având acces exclusiv la flora și fauna unui continent de dimensiunile Europei. Prin urmare, nu a existat o necesitate care să stimuleze inventarea sau adoptarea, când ar fi existat această oportunitate, tehnologiei agricole ce favorizează acumularea surplusului.

Astăzi știm – tu, cel puțin, sigur știi – că aborigenii aveau poezie, muzică și mituri de o imensă valoare culturală, dar nu aveau mijloace de a-i ataca pe alții sau de a se apăra de armatele, armele și microbii cu care i-au amenințat economiile producătoare de surplus. La polul opus, britanicii, venind din Eurasia, au fost obligați de climă și de nevoi să producă surplus în cantități foarte mari, iar acesta a atras în mod natural tot restul, de la ambarcațiuni de traversat mările la arme

biochimice. Când au ajuns pe coastele Australiei, aborigenii nu au avut nicio șansă.

„Dar cum rămâne cu Africa?“, ai putea întreba tu just. „De ce nici măcar o singură țară africană nu a ajuns suficient de puternică încât să amenințe Europa? De ce comerțul cu sclavi a fost atât de unilateral? Poate că totuși africanii n-au fost la fel de capabili precum europenii?“

Nici gând. Privește din nou harta și compară forma Africii cu cea a Europei. Primul lucru pe care-l vei observa e că Africa se întinde mai mult de la nord la sud și mai puțin de la est la vest, pornind de la Mediterana și coborând în sud, dincolo de ecuator, până spre clima temperată din emisfera sudică. Acum privește Eurasia. E exact opusul. Pleacă de la Atlantic și se întinde până pe coastele Chinei și Vietnamului în Oceanul Pacific.

Ce înseamnă asta? Înseamnă că, traversând Eurasia de la Pacific la Atlantic, întâlnești relativ puține schimbări de climă, pe când în Africa, când călătorești de la Johannesburg la Alexandria, în nord, traversezi tot felul de zone climatice – unele, cum ar fi jungla tropicală sau deșertul Sahara, cu totul extreme. De ce contează atât de mult asta? Pur și simplu pentru că societățile africane care au dezvoltat economii agricole (ceea ce numim astăzi Zimbabwe, de pildă) au fost mult mai limitate în opțiunile de expansiune, din moment ce culturile lor nu suportau mutarea, refuzând să prindă rădăcini mai la nord, spre ecuator, sau mai rău, în Sahara. Pe de altă parte, populațiile eurasiatice care au descoperit producția agricolă s-au extins la vest și est aproape după bunul plac. Recoltele lor (în special grâul) au suportat să fie plantate tot mai departe, rezultând într-o fâșie destul de omogenă de câmpii, de la Lisabona până în Shanghai. Un teren numai bun de organizat invazii – popoare de fermieri care au jefuit surplusul celorlalte, adoptându-le totodată tehnologiile – și de consolidat imperii.

Un alt tip de inegalitate

Condițiile geografice au predispus Africa, Australia și Americile la colonizarea europenilor. Nu a avut nimic de-a face cu ADN-ul, caracterul sau inteligența. Ca să ne exprimăm simplu și precis, jocul a fost determinat de forma și așezarea diferitelor continente. Dar mai există un tip de inegalitate, pe care geografia nu-l poate explica: inegalitatea din interiorul aceleiași comunități sau țări. Pentru a înțelege acest tip de inegalitate, trebuie să discutăm despre economie.

Îți amintești că surplusul agricol a dat naștere statului și clerului? Acumularea a presupus, dar a și condus către o supraconcentrare a puterii, în consecință și a bogăției, în rândurile celor puțini care i-au condus pe ceilalți – oligarhia, termen ce vine din alăturarea cuvintelor grecești *oligoi* („cei puțini“) și *arkhein* („a conduce“).

E ușor de înțeles că acest proces se perpetuează de la sine: cei privilegiați cu acces la surplusul acumulat sunt recompensați cu putere economică, politică, chiar culturală, pe care o pot folosi pentru a acumula porții și mai mari din surplus. Întreabă oricare om cu experiență în domeniul afacerilor și-ți va confirma că e mult mai ușor să faci un milion de lire dacă ai deja câteva în cont. Când nu ai nimic, pe de altă parte, și o mie de lire pot părea un vis de neatins.

Inegalitatea, așadar, înflorește pe două paliere: mai întâi, la nivel global, ceea ce explică de ce anumite țări au ajuns la limita sărăciei în secolele XX și XXI, în timp ce altele s-au bucurat de toate avantajele puterii și bogăției, întreținute adesea din jefuirea țărilor sărace. Celălalt nivel s-a produs în interiorul societăților, și nu de puține ori cei câțiva bogați ai țărilor cele mai sărace au fost mai avuți decât mulți dintre bogații țărilor înstărite.

Povestea pe care ți-am spus-o până acum urmează firul originilor celor două tipuri de inegalitate până la apariția